
RHETORICA

SCANDINAVICA

TIDSKRIFT FÖR SKANDINAVISK
RETORIKFORSKNING

Nr. 38 - 2006

TEMA: RETORIKENS DIDAKTIK OCH DIDAKTIKENS RETORIK

Temareaktör: Anders Sigrell

RHETORICA

SCANDINAVICA

---

www.rhetorforlag.se/rhetorica

Hovedredaktør:

Jens E. Kjeldsen

Redaktion:

- Amund Børdahl
- Christina Pontoppidan
- Hanne Roer
- Anders Sigrell
- Peter Ström-Søeberg
- Lisa Storm Villadsen

Redaktionsråd:

Rådets opgaver er udelukkende af rådgivende art. Det er alene redaktionen der bærer ansvar for Rhetorica Scandinavicas indhold.

- Øivind Andersen, Oslo
- Merja Koskela, Vasa
- Kjell Lars Berge, Oslo
- Peter Larsen, Bergen
- Peter Cassirer, V Frölunda
- Christer Laurén, Vasa
- Ottar Grepstad, Volda
- Jan Lindhardt, Roskilde
- Lennart Hellspång, Södertörn
- Brigitte Mral, Örebro
- Kurt Johannesson, Uppsala
- José Luis Ramírez, Stockholm
- Charlotte Jørgensen, København
- Georg Søndergaard, Odense
- Christian Kock, København

Artikler, debat og andet materiale:

Sverige & Finland:

Anders Sigrell,
Nordiska språk
Umeå Universitet,
901 87 Umeå,
Tel: 090-7866254,
@: anders.sigrell@nord.umu.se

Norge:

Jens E. Kjeldsen,
Inst. for informasjons- og medie-
vitenskap, Fosswinkelsgt. 6
5007 Bergen,
Tel: 5558 9127,
@: jens.kjeldsen@infomedia.uib.no

Danmark:

Lisa Storm Villadsen,
Institut for Medier, Erkendelse
og Formidling, Retorik,
Københavns Universitet, Njalsgade
80-90, 2300 København S
Tel: 3532 8885
@: lisas@hum.ku.dk

Prenumeration/abonnement:

På Rhetorica Scandinavicas hjemmeside på Internet er det muligt at bestille abonnement og gamle numre: www.rhetorforlag.se/rhetorica Brug også gerne kuponen side 95.

© Rhetor förlag AB 2006. Klassikeren © Conni-Kay Jørgensen & Museum Tusulanum.
Enhver hel eller delvis gengivelse af artikler er forbudt, dog undtaget uddrag til brug i anmeldelser.
Rhetorica Scandinavica udgives med støtte fra NOP-H (Nordisk publiseringsnæmnd för humanistiske tidskrifter).

Ansvarig utgivare: Peter Ström-Søeberg

Rhetor förlag AB

Box 176
S-265 22 Åstorp
Sverige

Anders Sigrell:
 Introduktion till tema ”Retorikens didaktik och didaktikens retorik” . 4

Klassiker: Giambattista Vico:
 Vor tids studiemetode [uddrag] 9
 Introduktion ved Lennart Hellspong og oversættelse ved Conni-Kay Jørgensen.

Anders Eriksson:
 Retorikens didaktik 26

Progymnasmata som förening av praktik och teori. Retorik är ett skolämne. Förhållandet mellan retorik och didaktik är därför ett centralt forskningsfält inom retoriken. Författaren hävdar att retoriken är en didaktik som utgår från elevernas egna övningar och där den teoretiska reflektionen är en följd av den egna praktiken. Detta manifesteras tydligast i det retoriska övningsprogrammet *progymnasmata*. Övningarna tränar grundläggande färdigheter, där en av de viktigaste är förmågan att skilja mellan *res*, sak, och *verba*, uttryckssätt, samt att förena dem på bästa sätt. Artikeln söker presentera den pedagogiska tanken bakom *progymnasmata*.

Tina Kindeberg:
 Pedagogisk retorik 44

En skiss till den muntliga relationens vetenskap. Exemplet högskoleläraren. I en kontext med skeptiske og desinteresserede forbrugere har *ironi* siden midten af 1990'erne haft en fremtrædende plads i reklamebilledet, især i tv-mediet. Hvad forstår man egentlig ved dette komplekse begreb, hvilke udtryk finder det i nutidig reklame og hvorfor skulle en annoncør dog rode sig ud i noget så usikkert som ironi? Artiklen vil forsøge at give et svar på disse spørgsmål og fremlægger desuden resultater fra en kortlægning af omfanget af ironi i dansk tv-reklame.

Lennart Hellspong:
 Pedagogiska funktioner hos retorisk kritik 62

I dagens skola är retoriken tillbaka som stöd för tal och uppsatser. Där passar dess verktyg för både råd och granskning. Det senare ger en grundform av retorisk kritik. Men som kritik har retoriken flera funktioner. Den hjälper eleverna att gå i dialog med tal och texter, att reflektera över kunskap och kommunikation och att forma och hävda en egen mening. I ett vidare perspektiv handlar det om att öva en deliberativ medborgarroll. Där överlägger man med andra för att vidga sin syn på gemensamma frågor.

Projektpræsentation 72
 Maria Wolrath Söderberg præsentar projektet ”Topiskt lærande”.

Katrine Dahl:
 Skrivningens læringsrum 83

Ph.d.-præsentation. Hvilken rolle spiller respons i den kollaborative skriveproces i organisationer? Katrine Dahl præsentar her sit igangværende ph.d.-projekt ved Københavns Universitet.

Recension 90
 Orla Vigsø anmelder Kurt Johannesson: *Svensk retorik. Från medeltiden till våra dagar*. Norstedts, 2005.

Ny litteratur 94

Anders Sigrell:

Temaintro

Retorisk didaktik

”Retorik som konst och vetenskap föddes ur en önskan att lära sig tala och skriva övertygande. Det är därför ingen slump att begreppen retorik och demokrati föddes samtidigt i antikens Grekland; först när det inte längre var tvånget eller det nakna våldet som bestämde valet av mer gemensamma handlingsalternativ uppstod behovet att lära sig tala övertygande för att få med sig ett folkflertal för ett specifikt handlingsalternativ.” Om inte detta är en retorisk allmänsanning, är det en parafrasering av ett antal av våra någorlunda ambitiösa handböcker i retorik.

Men vad betyder det för oss retoriker idag att retoriken i sin grund är en didaktisk disciplin? Ett svar är att vi retoriker borde kunna spela en större roll än vad vi gör idag i såväl pedagogisk debatt som faktiskt utvecklingsarbete inom utbildningsväsendets samtliga nivåer. På grund av retorikens nedgång för ett par århundraden sedan och utvecklandet av pedagogik som en egen disciplin – och sedermera undervisningskonst, didaktik – torde det också finnas en hel del för oss retoriker att hämta där.

Retorik som undervisningskonst och undervisningskonst som retorik är två perspektiv som har varit intimt förknippade med varandra sedan vårt ämnes barndom. Enligt en av de mer spridda berättelserna uppstod retorik som ämne när Korax och Tisias på Sicilien år 467 f.Kr. erbjöd sig att lära ut hur man talar övertygande. Även om den historien innehåller en mängd mytiska drag är det naturligt att se ämnet retorik som ett svar på önskan att lära sig tala effektivt. Aristoteles har en tydlig beskrivning av

några tidiga teoretiska utgångspunkter i första stycket av sin *Retorik*: ”Olika människor är olika skickliga i konsten att övertyga. Antingen är det en slump att vissa lyckas, eller så beror det på övning och erfarenhet. Båda sätten är möjliga, alltså går det att studera frågan systematiskt”.¹ Förutom att detta, med Aristoteles omiskänligt systematiskt rationella prägel, lägger en grund för en akademisk disciplin, anger citatet en studiemetod. Man tittade sig alltså omkring och studerade hur de som är skickliga i konsten gör, noterade det och försökte lära ut detta till andra. Ur den infallsvinkeln är retorik en kodifierad praxis, vilket också Cicero noterar.²

Men bara för att retorik uppstod ur önskan att tala effektivt, och undervisning utgör basen för vår akademiska disciplin, är det ingen naturgiven självklarhet att didaktiska aspekter ska utgöra ett centralt forskningsområde. Inom projektet *Retorikens didaktik och didaktikens retorik. Retoriken och dess övningar som en väg till skolans och högskolans kommunikativa mål*, som projektet hette i sin första version, har vi tagit fasta på den frågeställningen.³ Projekttitelns kiasm är inte främst avsedd som en akademisk spetsfundighet. Vi vill tro att retoriken med sina didaktiska utgångspunkter kan ha utvecklat metoder och insikter angående kunskaps-

1 Aristoteles *Retorik* 1354a. Författarens översättning från den engelska översättningen.

2 *De Oratore* 1.146.

3 Se projektpresentationen av Eriksson & Sigrell, *Rhetorica Scandinavica*, nr 21/2002.

förmedling som kan berika inte bara retorik- eller språkundervisning utan all undervisningskonst. Projekttitelns andra led har också det bäring utanför vårt ämne. Då all undervisning, ur vår infallsvinkel, är retorisk i den meningen att den använder sig av olika former av språkval i syfte att åstadkomma ett möte runt kunskapens tillblivelse, kan det vara konstruktivt att lägga forskningsljus på hur detta görs och kan göras - både för att, i den anda Aristoteles anger, finna effektiva retorikdidaktiska förhållningssätt, och för att få redskap för att diskutera betydelsen av våra språkval för vad som ska få kallas kunskap.

Projektet, som av det svenska Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté år 2002 erhöll medel i enlighet med den fleråriga forskningsansökan, avslutar i år sin finansierade forskning. I projektet ingår Anders Eriksson, Lund (projektledare), Lennart Hellspong, Södertörn, Tina Kindeberg, Lund, Anders Sigrell, Umeå (biträdande projektledare). Doktoranderna Ann Blückert och Anna Malmbjer, Uppsala, som presenterat sina doktorandprojekt i *Rhetorica Scandinavica* nr 32/2004 och nr 37/2006, har medverkat från början. Dessutom ingick medlemmar från nätverket *En retorikare skola*, med Per-Anders Borius och Cecilia Olsson Jers som klarast lysande stjärnor. Detta är projektgruppen som haft ansvaret för innevarande temanummer.

Retorikens pedagogiska funktion

I retorikens barndom fanns inget enhetligt pedagogiskt system; olika lärare gjorde på olika sätt och konkurrerade med varandra. Talande är titeln på Isokrates första skrift, *Against the Sophists* i engelsk översättning, en reklamskrift för hans egen retorikskola. I samband med Alexander den stores erövringar på 300-talet f.Kr. uppstod ett behov av en mer enhetlig utbildning. Den kom att gå under benämningen *enkyklios pai-*

dea, den allsidiga bildningen, där retorik utgjorde det centrala ämnet. Denna undervisning organiserades i form av en serie grundläggande övningar, *progymnasmata*. Dessa övningar skulle utifrån didaktiska hänsyn vara så dekontextualiserade som möjligt, för att i möjligaste mån kunna vara ett reellt språkval i en faktisk kommunikationssituation. I detta ligger ett retorikdidaktiskt axiom. Retorik skulle utifrån sambandet och motsättningen mellan språk och verklighet kunna definieras som konsten att välja språk så effektivt som möjligt.⁴

Retorikens pedagogiska funktion som konst och vetenskap inom undervisningen blir då att hjälpa oss att välja så konstruktivt som möjligt utifrån våra kommunikativa intentioner. Det sker genom att tydliggöra kommunikationsakten som en interaktiv process, där retoriken ger redskap för att reflektera över kommunikationens villkor och utfall. På enklaste sätt kan man säga att vi alla har retoriska modeller i våra huvuden, både som sändare och som mottagare. Vi gör automatiskt en mottagaranalys i varje kommunikationssituation, och talar annorlunda om forskningsuppgiftens betydelse med kollegor, barn och i en anställningsintervju. Retoriken ger oss redskap för att reflektera över hur dessa modeller fungerar. De redskapen är den retoriska vokabulären som ger oss möjlighet att kommunicera med andra och oss själva om hur våra retoriska modeller fungerar, för att se om de fungerar på ett för oss tillfredsställande sätt och hur vi möjligen skulle kunna gå vidare för att få dem att fungera ännu bättre. Förutom denna metakognitiva funktion hos retorikens didaktik bidrar retoriken med olika övningar för att öka den repertoar, det register utifrån vilket vi väljer i de faktiska kommunikationssituationerna. Den reto-

4 Sambandet fångas i den antika retorikteorin i begreppsparet *res-verba*. Se vidare Anders Eriksson i detta nummer.

rikpedagogiska termen för detta register är *copia*.

Det register av möjliga klassiker som står till buds till detta temanummer är stort. Valet av klassiker var både svårt och lätt, av samma skäl. Ur en infallsvinkel är samtliga våra klassiker just klassiker på grund av didaktiska kriterier och förtjänster. Att gå förbi Quintilianus och Isokrates är naturligtvis en hädelse. Att inte passa på tillfället att uppmärksamma t.ex. Gorgias, eller kanske än hellre Protagoras, är sorgligt. Aristoteles och Ciceros betydelse är otvetydig. Augustinus, Erasmus, Melanchton, för att inte tala om mer moderna retorikdidaktiker, förtjänar uppmärksamhet. Ändå har vårt val fallit på Vico, trots att han redan förekommit som klassiker i nr 8, 1998. Läs varför i Lennart Hellspongs introduktion.

Anti-logos som pedagogik

Vico skriver i en retorisk tradition med rötterna hos sofisterna. Ur en infallsvinkel kan man läsa Ciceros *De oratore* som en förlängning av Protagoras Homo mensura-doktrin och anti-logos-pedagogik. Det gör t.ex. Michael Mendelson.⁵ Ett exempel på detta är Scaevolans inledande argument mot retoriken.⁶ Där sägs det bland annat att retoriken ingenting lärt om vad som utmärker det goda här i livet, eller har några som helst fungerande teorier om hur man bör leva sitt liv; varje filosofisk, religiös eller vetenskaplig sammanslutning har detaljerad och effektiv kritik på punkt efter punkt.⁷

Argumentationen ger Crassus (Ciceros alter ego enligt flera uttolkare) chansen att i dialogisk anda utveckla varför retorikstudier är till hjälp i alla sammanhang, och är snudd på nödvändiga. Detta bland annat på

grund av den kanske mest citerade sentensen i *De oratore*: ”Det absurda misstaget att skilja mellan tungan och hjärtat, så att vi har fått en uppsättning professorer som ska lära oss tänka och en annan som ska lära oss tala”.⁸

Scaevolans inledande anti-logos lägger också grunden för ett praktiskt exempel på den dialogiska pedagogiksynen som kan sägas känneteckna hela *De oratore*. När man som retorikforskare först kommer i kontakt med verket kan man störas av dialogen och de ständiga motargumenten. Hur kan man citera den store Cicero som ett tungt ethosargument för någon poäng man ville göra? Varför kunde inte Cicero skriva hur han uppfattar saken, nu är det ju flera röster som säger emot varandra?

Förutom ett pedagogiskt skäl, att vissa saker inte låter sig förmedlas direkt utan kräver att vi som mottagare tar aktiv del i konstruktionen av budskapets mening, kan ett skäl vara just att slå ett slag för anti-logos som didaktisk metod. Inget antagande är så heligt att det inte kan vara värt att ägna möjliga motargument en tanke.

I progymnasmatövningsarna finns en återkommande topikpunkt i dispositionsmönstren för motargument. På enklaste sätt, som flera antika källor (t.ex. Afthonios), kan det ses som en uppmaning att visa det absurda i motsatsen till den tes man driver. Men motargumentstopiken kan också tolkas mer heuristiskt. Inte bara är det tveklöst ethosstärkande att ta upp de starkaste motargumenten till sin tes. Det ökar också förutsättningarna för en framgångsrik kommunikation; vi vill inte att de vi kommunicerar med efteråt ska komma på motargument och därmed förkasta vårt sätt att se på

5 Mendelson (2002). Boken kan ses som ett lovtal för en sådan pedagogik.

6 *De oratore* I.35-45

7 *De oratore* I.42-44.

8 *De oratore* III. 61. På engelska översätts ofta latinets 'cordia' med 'brain', då vi västerlänningar nu för tiden inte tänker med hjärtat. Men då Lindhardt i sin *Retorik* (2005) citerar angivet stycke med 'hjärta' utan vidare kommentar, gör jag likaledes.

saken i fråga. Men framför allt kan motargumentstopiken ses som en uppmaning att faktiskt försöka lyssna av vilka invändningar som finns. Och det är en ur heuristisk synvinkel direkt avgörande uppmaning. Om vi inte lyssnar och är beredda att ta in och se en given företeelse också ur andra infallsvinklar, har vi stängt dörren för att saken tillhör det som kan vara på annat sätt. Och det var ju just det som enligt Aristoteles var retorikens område.

Det dialogiska mönstret i *De oratore* kan som sagt ses som en förlängning av Protagoras anti-logos. I dagens skandinaviska debatt har ”det flerstämmiga klassrummet” blivit ett honnörsord; andra moderna pedagogiska konstruktioner som vunnit gehör är ”deliberativa samtal”.⁹ Är ett accepterande av det flerstämmiga klassrummet något annat än *Dissoi Logoi* i praktiken?¹⁰ Att ge invändningar ett självklart utrymme i en dynamisk diskurs som inte från början har låst vad som ska gälla som sant och riktigt kan sägas utmärka båda epiteterna som pedagogisk metod: En dynamisk diskurs som uttryckligen strävar efter att skjuta upp det slutgiltiga och oundvikliga avgörandet för att ge så många röster som möjligt utrymme, som hela tiden ser till praktisk etik och fungerande pragmatik. En diskurs väl medveten om att trots att saken under övervägande kan vara på annat sätt, är vi dömda till att ta ställning, och därmed även att ta ansvar för detta ställningstagande. Skulle inte detta kunna vara kärnan i en retorisk didaktik, väl förankrad i våra antika traditioner med beaktande också av samtida tänkare på området? Jo, det vill vi tro.

9 Se Dysthe (1996 och 2003), Englund (2005), Säljö (2002) samt Hellspong och Wolrath i detta nummer.

10 Med ’*Dissoi Logoi*’ refererar man vanligtvis till verket med den titeln, skrivet av en protagoraslärjunge. Men också den pedagogiska referensen till motstridiga argument som undervisningsmetod är möjlig.

Hur en sådan didaktik kan komma att se ut i en grundläggande praktik ger oss programsmataövningarna en aning om. Detta är vad Anders Erikssons bidrag i detta nummer, ”Retorikens didaktik”, handlar om. Så kan t.ex. debattövningarna ses som en träning i att praktiskt utforma det flerstämmiga klassrummet. Övningen *ethopoeia* (karaktärisering) kan tveklöst ses inte bara som en övning i att se världen från en bestämd åsiktsposition väsentligen skild från den egna, utan också som en träning i att känna de känslor som är förbundna med denna andra position. Detta utifrån den pedagogiska definitionen av retorik som konsten att lösa problem med hjälp av språket.¹¹ När jag argumenterar är det min åhörare eller läsares problem jag försöker lösa. Han eller hon hyser inte de åsikter eller handlar på ett sådant sätt han eller hon ur någon infallsvinkel borde handla. Att lösa en mottagares problem kräver fantasi, förmåga till perspektivbyte och inte minst empati, vilket alltså kan ses som ett av de didaktiska målen med övningen *ethopoeia*.

Så kan man också se det dialogiska draget i *De oratore*: som en lovsång till en metod där våltaligheten använder meningsskiljaktigheter i en strävan efter inte främst konsensus utan gemensam förståelse som ett underlag för aktivt ställningstagande. En sådan plats har Cicero skapat i Crassus Tusculanska villa. En sådan plats kan lärare sträva efter att skapa i sina klassrum, för att underlätta för ”det gemensamma mötet runt kunskapens tillblivelse”, som vi skrev i vår forskningsansökan. Det här mötet, där åsiktspositioner möts och bryts mot varandra, en strävan efter det mest konstruktiva förhållningssättet; det är kanske det som det pedagogiska uttrycket ”*Ad bellum purificandum*” avser.

Tina Kindebergs bidrag, ”Pedagogisk retorik. En skiss till den muntliga relationen”, handlar om att se retorik som en metod för att skapa en gemensam förståelse som ett underlag för aktivt ställningstagande. En sådan plats har Cicero skapat i Crassus Tusculanska villa. En sådan plats kan lärare sträva efter att skapa i sina klassrum, för att underlätta för ”det gemensamma mötet runt kunskapens tillblivelse”, som vi skrev i vår forskningsansökan. Det här mötet, där åsiktspositioner möts och bryts mot varandra, en strävan efter det mest konstruktiva förhållningssättet; det är kanske det som det pedagogiska uttrycket ”*Ad bellum purificandum*” avser.

11 Hellspong (2004).

nens vetenskap. Exemplet högskoleläraren”, kan också det sägas ha den didaktiska dialogen i fokus. I enlighet med de övergripande projektplanerna är den didaktik hon talar om för högskolelärare väl förankrad i våra antika traditioner, främst Aristoteles, med beaktande också av samtida tänkare på området.

Lennart Hellspongs bidrag, ”Retorisk kritik som pedagogisk metod”, är ett konkret förslag på hur retoriken kan användas för att hjälpa elever att bli ’kritiskt tänkande’ genom att erbjuda redskap för reflektion över hur vi lyssnar och svarar, på andra såväl som på oss själva. Hellspong visar tydligt att en sådan retorisk kritik har en mängd olika pedagogiska funktioner att fylla.

Maria Wolrath, retoriklärare vid Södertörns högskola, presenterar i ”Topisk didaktik – ett angeläget forskningsfält” tankarna bakom två retorikdidaktiska forskningsprojekt. Den topiska didaktiken tar fasta på att topos inte bara är platser att förvara lämpligt material på, eller platser där man kan finna material, vare sig platserna finns i det individuella mentala landskapet eller i ett gemensamt kulturellt landskap (doxa). Topos kan också vara teoretiska utvikningsplatser och platser att mötas på.

Katrine Dahl är doktorand i ämnet reto-

rik vid Köpenhamns universitet. Det är ingen slump att hon presenterar sin pågående forskning i temanumret om didaktik. I ”Skrivningens læringsrum. Respons i den kollaborative skriveproces” behandlas betydelsen av den muntliga responsen vid förfärdigandet av texter i företagsvärlden. Att studera hur retoriken kan hjälpa till med en didaktik som inte stannar vid våra läroanstalter är tveklöst en insats värd namnet.

Kiasmer är populära i akademiska sammanhang. Vi är stolta över vår inledande titelkiasm i vårt projekt, ”Retorikens didaktik och didaktikens retorik”. Det är inte särskilt förvånande att kiasmen är en av de framträdande tankefigurerna i *De oratore*.¹² Kiasmen fångar i sin form retorikens doxologiska perspektivism. Den lyfter fram språkvalens betydelse för vår verklighetsuppfattning och tydliggör att det alltid finns andra sätt att uppfatta varje given företeelse.

12 Ett vackert exempel är ”Vältaligheten kommer inte från konsten, utan konsten från vältaligheten” I. 146 (författarens översättning av den engelska översättningen). Kiasmen kan läsas som ännu ett uttryck för retorik som kodifierad praxis, och som den allestädes och oupplösliga föreningen mellan teori och praktik, vilket är något som inte minst gäller retorikens didaktik och didaktikens retorik.

Om författaren:

Anders Sigrell är forskare och lärare i retorik vid Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk vid Umeå Universitet.

E-post: anders.sigrell@nord.umu.se

Litteratur

- Aristoteles (1991): *On Rhetoric*. Oxford University Press.
- Cicero (1992): *De Oratore*. The Loeb Classical Library. Harvard University Press.
- ”Dissoi Logoi” (1979), i: *Contrasting arguments: An Edition of the Dissoi logoi* T.M. Robinson (övers.). Arno, New York.
- Dysthe, Olga (1996): *Det flerstämmiga klassrummet*. Studentlitteratur.
- (2003): *Dialog, samspel, lärande*. Studentlitteratur.
- Englund, Thomas (2005): ”Det deliberativa samtalet”, i *Lära ut och in*, Vetenskapsrådets rapportserie 11:2005.
- Hellspong, Lennart (2004): *Konsten att tala: Handbok i praktisk retorik*, 2 uppl. Studentlitteratur, Lund.
- Lindhardt, Jan (2005): *Retorik*. Rhetor förlag, Åstorp.
- Mendelson, Michael (2002): *Many Sides. A Protagorean Approach to the Theory, Practise and Pedagogy of Argumentation*, Kluwer Academic Publishers.
- Säljö, Roger (2002): *Lärande i praktiken*. Prisma.